

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ВЕЛИЧКО ІРИНА МИКОЛАЇВНА

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»

Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

Петрук Вікторія Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 22

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 02.06.2025 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

АНОТАЦІЯ

Величко І.М. Соціальний захист людей похилого віку в Україні. – Рукопис.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 232 – Соціальне забезпечення. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2025.

Бакалаврську роботу присвячено вивченню соціального захисту людей похилого віку на рівні конкретної громади, що може допомогти краще розуміти, які чинники впливають на ефективність соціальних програм та як їх можна оптимізувати для задоволення потреб даної категорії. Проблема, порушена у роботі, має важливе значення до переосмислення соціальної політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації щодо забезпечення належного рівня життя людям похилого віку.

У першому розділі бакалаврської роботи досліджено теоретичні основи даної проблеми, зокрема сутність, принципи та форми соціального захисту людей похилого віку, нормативно-правову базу соціального захисту даної категорії та зарубіжний досвід.

У другому розділі бакалаврської роботи проаналізовано державну систему соціального захисту людей похилого віку та досліджено систему соціального захисту людей похилого віку в територіальній громаді. Подано напрями вдосконалення соціального захисту людей похилого віку в громаді.

В результаті дослідження бакалаврська робота має на меті надати важливі висновки та рекомендації щодо вдосконалення соціального захисту людей похилого віку в громаді.

Ключові слова: соціальний захист, люди похилого віку, соціальний захист людей похилого віку.

ЗМІСТ

ВСТУП		4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ		7
1.1.	Сутність, принципи та форми соціального захисту людей похилого віку	7
1.2.	Нормативно-правова база соціального захисту людей похилого віку	13
1.3.	Зарубіжний досвід соціального захисту людей похилого віку	18
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ		27
2.1.	Державна система соціального захисту людей похилого віку	27
2.2.	Соціальний захист людей похилого віку в Камінь-Каширській територіальній громаді	33
2.3.	Напрями вдосконалення соціального захисту людей похилого віку	42
ВИСНОВКИ		48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ		51
ДОДАТКИ		57

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Демографічні тенденції в усьому світі відображають збільшення відносної та абсолютної кількості людей похилого віку в структурі населення. Це виражається у значному збільшенні кількості людей похилого віку, які через свої психофізичні особливості потребують соціальної допомоги та підтримки.

Потреба в соціальному захисті для цієї групи громадян також зростає, оскільки більшість з них є ізольованими. Це означає, що з віком вони потребують не лише соціальної підтримки у вигляді пенсій, а й інших послуг.

Люди похилого віку мають право на користування всіма соціально-економічними та особистими правами й свободами, закріпленими Конституцією України, Законами України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», іншими законодавчими актами, які регулюють відносини у цій сфері.

Питання соціального захисту населення продовжує залишатися актуальним. Надання соціальних послуг людям похилого віку було предметом багатьох досліджень на різних рівнях. Розглядалися загальнотеоретичні аспекти, наприклад О. Жук [11], О. Хомин [41] та інші. Особи похилого віку як об'єкт соціального захисту в контексті їх різних проблем та потреб досліджувалися М. Бойко, Б. Надточій, Н. Галіяш, В. Джуган [9].

Проте багато проблем соціального захисту людей похилого віку залишаються невирішеними і потребують подальшого аналізу та розробки концептуальних підходів до реформування, особливо з урахуванням міжнародного досвіду та інституційних перетворень. Теоретична і практична актуальність, а також недостатня теоретична розробленість зумовили вибір теми дослідження «Соціальний захист людей похилого віку в Україні».

Мета дослідження – розробити рекомендації щодо вдосконалення соціального захисту людей похилого віку.

Об'єкт дослідження – соціальний захист людей похилого віку.

Предмет дослідження – зміст, форми соціального захисту людей похилого віку.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність, принципи й форми соціального захисту людей похилого віку;
- вивчити нормативно-правову базу соціального захисту людей похилого віку;
- розглянути зарубіжний досвід соціального захисту населення;
- охарактеризувати державну систему соціального захисту людей похилого віку;
- дослідити особливості соціального захисту людей похилого віку в Камінь-Каширській територіальній громаді та запропонувати рекомендації вдосконалення соціального захисту даної категорії.

Методи дослідження – в бакалаврському дослідженні були використані методи аналізу, синтезу та узагальнення, порівняльний аналіз, статистичний метод.

Теоретичне значення роботи полягає у тому, що у роботі представлено системний огляд компонентів соціального захисту людей похилого віку в Україні та запропоновано напрями вдосконалення соціального захисту людей похилого віку.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для вдосконалення регулювання процесів удосконалення соціального захисту населення в умовах територіальної громади. Висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані при підготовці відповідних методичних матеріалів, навчально-методичних комплексів, розробці спецкурсів тощо.

Апробація результатів та їх публікація. Результати бакалаврського дослідження апробовані під час проходження переддипломної практики, а

також обговорені на засіданні кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки; результати дослідження «Соціальний захист людей похилого віку в Україні» відображені в збірнику наукових праць «Педагогіка» XVI Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (14 травня 2025 р.).

Експериментальне дослідження проводилося на базі відділу обслуговування громадян (сервісний центр) № 4 Управління обслуговування громадян Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області Камінь-Каширської територіальної громади.

Структура роботи. Бакалаврське дослідження складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Сутність, принципи та форми соціального захисту людей похилого віку

Термін «соціальний захист» з'явився в середині 20-го століття і широко використовується в міжнародних нормативно-правових актах та зарубіжній юридичній практиці. Поява та активне використання цього терміну стало наслідком того, що соціальна політика в багатьох країнах суттєво змінилася після Другої світової війни, а національні лідери усвідомили необхідність систематизації різних інститутів у соціальній сфері. Поняття «соціальний захист» є одним з найбільш суперечливих.

Вважається, що термін і поняття «соціальний захист» виникли з прийняттям Закону про соціальне забезпечення в США в 1935 році. Його автор, президент США Франклін Рузвельт, описав нове законодавство як «наріжний камінь системи, що будується, але аж ніяк не завершена». Втім, існують також різні погляди на походження цієї концепції. Як зазначає Гай Перрін, хоча вперше цей термін був використаний у Сполучених Штатах, концепція системи соціального захисту була повністю втілена в законодавство Нової Зеландії в 1938 році.

Соціальний захист населення – це «комплекс заходів держави, які мають забезпечувати громадян гарантіями їх соціальних прав, держава має турбуватися та надавати допомогу людям відповідно їх стану здоров'я, віку, соціального становище тощо» [5].

Соціальний захист населення – це «перелік заходів держави, такі як наприклад, економічні, правові, організаційні та інші, створенні для того, щоб забезпечувати права, обов'язки з надання допомоги потребуючим, які є слабкими, знедоленими та усім, хто немає можливості самостійно заробляти

на життя і немає іншого джерела доходу через свою неспроможність» [5].

Соціальний захист слід розуміти ширше – як діяльність держави, спрямовану на встановлення та гарантування соціальних, економічних і соціокультурних прав громадян. Це охоплює охорону здоров'я, житло, освіту, охорону материнства та дитинства, матеріальну допомогу громадянам з інвалідністю та іншими потребами, а також соціальне обслуговування. Соціальний захист слід розуміти у вузькому сенсі, як сукупність правових гарантій, що мають на меті поставити громадян у рівні умови з іншими членами суспільства у разі настання соціальних ризиків.

Соціально вразливі категорії населення – це особи або соціальні групи, які частіше за інших зазнають соціального неблагополуччя внаслідок економічних, екологічних, техногенних та інших чинників сучасного життя. Соціально вразливими категоріями населення, які потребують першочергової державної допомоги, є: пенсіонери, особи з інвалідністю, сім'ї з дітьми, діти-сироти, молодь, безробітні, постраждалі внаслідок Чорнобильської катастрофи та малозабезпечені.

Якщо мова йде про таку категорію клієнтів як «люди похилого віку», то «соціальний захист населення людей похилого віку – це комплекс економічних, соціальних і правових гарантій, які спрямовані для людей похилого віку і цей комплекс має базуватися на принципах милосердя та поваги» [36].

До прямого обов'язку держави належить створення гідних умов життя для людей похилого віку, забезпечення їм належного захисту та підтримки.

Ознайомлюючись з науковими роботами різних авторів щодо питання хто вважається людиною похилого віку, можна побачити різні думки з цього приводу.

На думку М. Житинської, термін «людина похилого віку» вважається людиною вікового періоду від 60 до 75 років. Поступове припинення професійної діяльності, вихід на пенсію і намагання зберегти достатній рівень

психологічних, когнітивних, фізіологічних функцій – це є складовими цього вікового періоду» [10].

За словами М. Кухта, не існує загальноприйнятого конкретного критерію для визначення настання старості. Як констатує М. Кухта, що «основним критерієм визначення людини похилого віку є працездатність. У демографії поділяють людей на три групи: група працездатних (від 16 до 59 років за українським законодавством), група молодше працездатного (до 16 років) та група старше працездатного віку (від 60 років і далі)» [16].

У ЗУ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» громадянами похилого віку визнаються «особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року» [30].

Підсумовуючи наведене вище визначення, людина похилого віку – це людина, життя і діяльність якої змінюється в усіх сферах з наближенням до пенсійного віку, і в цей час вона прагне зосередити і підтримувати адекватний рівень психічного, когнітивного і фізичного функціонування.

Ветеранів також можна віднести до людей похилого віку. Ветерани в сучасному розумінні – це люди, які брали участь у війнах або служили в збройних силах протягом певного періоду часу. Проте в законодавстві використовуються такі поняття як «ветеран війни», «ветеран праці», «ветеран бойових дій», «ветеран військової служби». «Ветеранами праці» визнаються громадяни, які працювали на підприємствах, в установах, організаціях, об'єднаннях громадян, фізичних осіб, мають стаж роботи 40 років – для чоловіків і 35 років – для жінок і вийшли на пенсію» [30].

В Україні людина похилого віку асоціюється з настанням пенсійного віку. За Законом України «Про пенсійне забезпечення» «людина пенсійного віку вважаються чоловіки та жінки 60 років. Часто разом з

поняттям «людина похилого віку» можна зустріти тотожно поняття «літні люди», оскільки в більшості випадків вони мають один сенс. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) за їх класифікацією визначають осіб від 60 до 74 років до категорії людей похилого віку, від 75 до 89 років – до людей старих, від 90 років і більше – до людей довгожителів» [45].

Демографічна група українського суспільства – люди похилого віку – зростає з кожним роком. За статистичними даними Державної служби статистики в Україні за результатами «станом на січень 2021 року частка населення 60-річного віку становить 10121624 осіб, а старше 65 років – 7 211 190 осіб. Якщо проаналізувати ці данні, а також додати демографічний прогноз України до 2050 року, вірогідність є того, що Україна входить до тридцяти найстаріших держав світу, посівши 25-26-те місце» [9].

Старіння української нації випереджає зменшення кількості населення працездатного віку. За оцінками експертів Світового банку, протягом наступних 15 років кількість населення працездатного віку може скоротитися на 16 відсотків. Наразі в Україні налічується близько 14 мільйонів пенсіонерів, що становить майже третину населення. Старіння нації – негативне явище, яке посилюється, а це означає, що платникам податків доведеться утримувати все більшу кількість непрацюючих людей. Вже зараз багато людей похилого віку мають проблеми з отриманням достатньої кількості ліків та опалення, що призводить до скорочення тривалості життя. В Україні, за даними Держкомстату, «чоловіки живуть у середньому 61-62 роки, а жінки – 72-73. У таких розвинених країнах, як Швеція, Японія, Швейцарія тривалість життя чоловіків становить 74-76 років, а жінок – 80-83. А все через високу тривалість життя, яке свідчить про ефективність національної системи соціального захисту пенсіонерів і охорони їхнього здоров'я у цих країнах»[24].

Варто зазначити, що «соціальний захист людей похилого віку контролюється та забезпечується низкою закладів: Міністерство праці та

соціальної політики; Пенсійний фонд; управління, комісії, комітети соціального захисту населення місцевих рад і держадміністрацій; територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів і самотніх непрацездатних громадян та відділення соціальної допомоги вдома; установи, заклади і підприємства сфери управління Міністерства праці та соціальної політики, які здійснюють соціальний захист людей похилого віку, осіб з інвалідністю, ветеранів війни і праці (науково-дослідні інститути, які вивчають проблеми старіння, служби медико-трудової експертизи, різноманітні недержавні фонди, товариства, організації) та інші» [45].

Основними принципами соціального захисту людей похилого віку є наступні:

1. Принцип групи «незалежності». Цей принцип підкреслює, що люди похилого віку повинні мати доступ до основних товарів і послуг та користуватися ними, мати можливість працювати та займатися іншими видами діяльності, що приносять дохід, брати участь у прийнятті рішень, коли вони припиняють працювати, а також жити в безпечному та комфортному середовищі

2. Принцип групи участі. Цей принцип підкреслює, що людей похилого віку слід заохочувати до активної участі в житті суспільства, а також до розробки та пропонування державі заходів, спрямованих на поліпшення їхнього добробуту.

3. Принцип групи участі відхід. Цей принцип підкреслює, що сім'ї та громади повинні піклуватися про людей похилого віку і захищати їх, щоб вони мали вільний доступ до охорони здоров'я для підтримки або відновлення оптимального стану здоров'я і профілактики захворювань, а також доступ до соціальних, юридичних послуг та послуг з догляду.

4. Принцип реалізація внутрішнього потенціалу. Принцип підкреслює можливість і важливість доступу людей похилого віку до суспільних цінностей і розвитку їхнього повного потенціалу у сферах освіти,

культури, духовного життя та відпочинку.

5. Принцип гідності. Цей принцип підкреслює, що люди повинні жити гідним життям, вільним від фізичного і психологічного примусу та різних форм дискримінації (включаючи дискримінацію за віком, статтю, расою, етнічною приналежністю, статусом тощо) [17].

Формами соціального обслуговування є стаціонарна форма, напівстаціонарна форма та нестаціонарна форма.

До стаціонарних форм соціального обслуговування «входять пансіонати для ветеранів праці та осіб з інвалідністю, ветеранів війни, ветеранів та людей похилого віку певних професій, а також спеціальні будинки для одиноких людей похилого віку та подружніх пар без дітей, що надають комплекс соціально-побутових послуг. Заклади стаціонарної форми обслуговування надають різноманітну соціально-побутову допомогу людям похилого віку, які частково або повністю втратили здатність до самостійного обслуговування власних потреб» [36].

До напівстаціонарних форм соціального обслуговування «належать відділи денного та нічного перебування реабілітаційні центри та медико-соціальні відділи. До цієї форми обслуговування належить соціально-побутове, медичне та культурне обслуговування літніх людей, організація харчування, відпочинку та включення до активного способу життя в тому числі і в трудовій» [36].

До нестаціонарних форм соціального обслуговування «належать обслуговування за місцем проживання, термінове обслуговування соціально-консультативна та соціально-психологічна допомога. Ці форми обслуговування створені для того, щоб надавати соціальну допомогу в більш звичній та домашній обстановці для літніх людей» [36].

Виділяють наступні форми соціальної допомоги:

- «термінова соціальна допомога – це надання одноразової допомоги людям похилого віку, які її терміново потребують. Термінова соціальна

допомога може включати одноразове безкоштовне гаряче харчування або продуктовий набір, одяг, взуття та предмети першої необхідності, одноразову фінансову допомогу або допомогу з тимчасовим житлом;

- адресна соціальна допомога – це допомога, що надається під час кризової ситуації. Ця форма соціальної допомоги може бути адаптована до специфічних особливостей місцевості. Цей вид допомоги надається у формі сімейної або соціально-психологічної підтримки;

- бригадна форма допомоги важкохворим – це надання низки соціальних та медичних послуг. Соціальні працівники можуть надавати лише побутові послуги пацієнту, тоді як медичні сестри надають медичну допомогу та стежать за дотриманням медичних приписів» [37].

Форми соціального захисту можна поділити на групи: «пільги – дають можливість частково або повністю звільнитися від плати за послуги і товари або за придбати за нижчими цінами); соціальні та компенсаційні виплати – це різноманітні форми матеріальної та соціальної допомоги та інші види допомоги, що оплачується у грошовій формі; соціальні послуги – послуги, які мають на меті відновити та підтримувати нормальну життєдіяльність вразливих людей та категорій населення, які можуть піддаватися ризикам та труднощам» [35].

1.2. Нормативно-правова база соціального захисту людей похилого віку

Соціальна допомога є інструментом соціального захисту. В Україні існує комплексна нормативно-правова база для надання соціальної допомоги різним категоріям населення, в тому числі людям похилого віку. Надання соціальної допомоги людям похилого віку ґрунтується на таких нормативно-правових документах:

- Конституція України;

В статті 46 зазначається, що: «Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними» [14]. Пенсії та інші соціальні виплати, які є основним джерелом існування, повинні забезпечувати рівень життя не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму.

Стаття 49 гарантує, що «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвитку лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя» [14].

- Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», за його нормами «право на призначення пенсії за віком мають ті особи, які досягли віку 60 років та набули страхового стажу не менше 15 років. Тобто, в Україні встановлено єдиний вік для виходу на пенсію для чоловіків і для жінок – 60 років» [42].

- У Законі України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» зазначається, що:

«Держава гарантує кожному ветерану праці та громадянину похилого

віку належний рівень життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, подання різних видів допомоги шляхом:

- реалізації права на працю відповідно до професійної підготовки, трудових навичок і з урахуванням стану здоров'я;
- забезпечення пенсіями і допомогою;
- надання житла;
- створення умов для підтримання здоров'я і активного довголіття відповідно до сучасних досягнень науки;
- забезпечення реалізації права на соціальні послуги, створення мережі установ та закладів, що надають соціальні послуги, забезпечення зміцнення і розвитку їх матеріально-технічної бази» [30].

Аналізуючи положення Закону України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», зокрема його III розділу «Статус громадян похилого віку та гарантії їх соціального захисту», норми вищезазначеного розділу Закону регламентують особливості реалізації громадянами похилого віку права на працю (ст. 11-16). Зокрема, визначено, що «громадяни похилого віку мають право на працю на рівні з іншими громадянами, яке додатково гарантується державними цільовими програмами зайнятості населення». «Відмова у прийнятті на роботу і звільнення працівника за ініціативою власника або уповноваженого ним органу з мотивів досягнення пенсійного віку забороняється». «Не допускається без згоди працівника похилого віку і працівника передпенсійного віку переведення з одного робочого місця на інше без його згоди, якщо при цьому змінюються істотні умови праці» [30]. В такому випадку, слід звернути увагу на те, що законодавець поряд з терміном «громадяни похилого віку» використовує термін «особи передпенсійного віку», не окреслюючи при цьому, яке коло осіб підпадає під цю категорію. Увага науковців вже неодноразово була прикута до цієї проблеми.

Право на матеріальне забезпечення (статті 17-25) гарантується шляхом

виплати пенсій, різних видів допомоги та натуральної допомоги. Порядок та умови пенсійного забезпечення людей похилого віку встановлюються Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та іншими законами.

Громадянам похилого віку, які не мають права на пенсію, за умов, визначених Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю», надається державна соціальна допомога. Люди похилого віку мають право на житло, яке включає в себе право на житло в будинку, що фінансується державою, нарівні з іншими громадянами, а також право на придбання житла для постійного проживання в державному або приватному житловому фонді. Надання житла для людей похилого віку в будинках зі спеціальним обладнанням або реконструкція будинків, в яких проживають люди похилого віку, з урахуванням їхніх особливих потреб додатково гарантує це право. Наприклад, постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 року затверджено Порядок створення спеціальних будинків для ветеранів війни і праці, громадян похилого віку та осіб з інвалідністю і надання їм жилих приміщень у таких будинках.

Особам похилого віку гарантується безоплатна кваліфікована медична допомога в геріатричних центрах, лікарнях та інших стаціонарних, амбулаторно-поліклінічних закладах, а також вдома з урахуванням показників геронтології та геріатрії в порядку, встановленому Медичним кодексом України. Люди похилого віку мають право на соціальне обслуговування, що включає надання різних послуг для підтримки їх життєдіяльності та соціальної активності. Малозабезпеченим особам похилого віку за рішенням обласних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування може надаватися безкоштовне харчування.

Окремі пільги передбачені для самотніх громадян похилого віку. «Самотнім громадянам похилого віку, які за висновком медичних закладів

потребують постійного стороннього догляду, призначається державна соціальна допомога на догляд у розмірі і порядку, встановленому Законом України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідеістю», а також «надається соціально-побутове обслуговування вдома державними установами» (ст. 24). «Особам, що здійснюють догляд за самотніми громадянами похилого віку, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду, може виплачуватись щомісячна допомога в розмірі і порядку, встановленому місцевими органами влади, і за рахунок коштів цих Рад» (ст. 25). Також законодавство передбачає, що «над самотніми громадянами похилого віку, які потребують постійного стороннього догляду, для захисту їх особистих і майнових прав та інтересів встановлюється опіка або піклування» (ст. 39). «Самотні громадяни похилого віку мають переважне право на встановлення домашнього телефону» (ст. 43). «Ритуальні послуги у зв'язку з похованням самотніх громадян похилого віку здійснюються за рахунок коштів місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у встановленому ними порядку» (ст. 45).

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» людям похилого віку держава гарантує право на отримання соціальних послуг.

Соціальна допомога особам похилого віку, які частково або повністю втратили здатність до самообслуговування, може надаватися відповідними соціальними установами (будинками-інтернатами, територіальними центрами соціального обслуговування, пансіонатами для ветеранів, будинками-інтернатами для престарілих), в яких вони тимчасово або постійно проживають, а також, за бажанням, безпосередньо за місцем їх проживання.

Отже, соціальний захист громадян похилого віку – це законодавчо визначена система організаційно-правових та соціально-економічних заходів і засобів, що спрямовані на забезпечення повноцінного способу життя людей

похилого віку в Україні. Нормативно-правова база соціального захисту людей похилого віку в Україні включає Конституцію, Закон «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», Закон «Про соціальні послуги», Закон «Про основи соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку», Закон «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію», постанови Кабінету Міністрів України, місцеві програми соціального захисту.

1.3. Зарубіжний досвід соціального захисту людей похилого віку

Європейські країни пропонують широкий спектр соціальних послуг для людей похилого віку.

У Чеській Республіці, наприклад, літнім людям та дорослим з інвалідністю доступні такі послуги:

1) «надання соціального консультування, інформації та перенаправлення до організацій, що надають необхідні послуги, з широким спектром можливостей для задоволення потреб бенефіціарів;

2) догляд вдома допомагає людям з інвалідністю їсти, прибирати та виконувати інші особисті та побутові завдання. Ця послуга надається вдома у бенефіціара і може бути частково або повністю оплачена;

3) персональна допомога/персональний догляд, що надається людям з обмеженими можливостями (через хворобу, старість, інвалідність тощо) у сферах особистої гігієни, участі в суспільному житті, організації повсякденного життя, контактів з родичами, громадою і т.д. У цьому випадку отримувач соціальних послуг може частково або повністю покривати витрати на послуги;

4) альтернативна опікунська служба надає підтримку членам сім'ї, які доглядають за людиною з інвалідністю або людиною похилого віку на довготривалій основі. Ця послуга надається, коли доглядач перебуває на

роботі, у відпустці або зайнятий іншими справами поза домом. Ці послуги можуть надаватися вдома або в спеціальних стаціонарних установах (короткостроковий догляд до трьох місяців)» [49].

Водночас слід зазначити, що зарубіжний досвід у сфері соціальної роботи з людьми похилого віку дуже різноманітний і може, і повинен бути застосований у практиці соціальної роботи в Україні, однак через відмінності в історичних та економічних умовах він може бути частково перенесений або трансформований для ефективного використання в Україні. Слід зазначити, що найбільш релевантним досвідом, який може бути застосований в Україні, є європейський досвід, де активно впроваджуються заходи щодо створення дружнього до людей похилого віку середовища.

У Scholarly Community Encyclopedia вказується, що «Всесвітня організація здоров'я активно заохочує так зване Global Age-friendly Cities – архітектурне середовище, сприятливе для осіб похилого віку» [46].

Ця ініціатива широко поширена на європейському рівні і має на меті забезпечити активне і здорове старіння та належну якість життя для людей похилого віку шляхом створення сприятливого середовища. З цією метою були розроблені стандарти доступності, які визначають рівень якості, що вважається стандартним. «Під доступністю розуміється міра, до якої середовище, послуга чи продукт дозволяють отримати доступ якомога більшій кількості людей, зокрема людей з обмеженими можливостями» [47].

Середовище, сприятливе для людей похилого віку (наприклад, вдома чи в громаді), розвиває та підтримує внутрішній потенціал протягом усього життя і дозволяє людям мати вищу функціональну спроможність, сприяючи таким чином здоровому та активному старінню. Середовище, сприятливе для здоров'я, забезпечує захист від загроз для здоров'я і дозволяє людям розвивати свої здібності та впевненість у власному здоров'ї. Воно охоплює місця, де люди живуть, місцеві громади, будинки, робочі місця і місця відпочинку, а також включає можливості для людей отримати доступ до

ресурсів охорони здоров'я і розширити свої можливості. Воно також є універсальним. Як справедливо зауважує Л. Хижняк, «особи пенсійного віку в містах – досить неоднорідна група, в якій виокремлюються особи за статтю, віком, рівнем освіти, рівнем і джерелами доходу, минулим трудовим і соціальним досвідом, минулим і дійсним соціальним статусом, які віддають перевагу культурним практикам, а тому фіксуються різні запити щодо них» [40, с. 34].

В основі сприятливого середовища для осіб похилого віку лежить вісім сфер, які були визначені ВООЗ в методологічному довіднику «Global agefriendly cities: a guide» [40]. Схематично ці сфери можна відобразити наступним чином (рис. 1.1.).

Рис. 1.1. Сфери, які лежать в основі сприятливого середовища для людей похилого віку

Основна ідея полягає в забезпеченні «сумісності між людиною і навколишнім середовищем». Ця концепція відображає той факт, що хороше

життя в старості залежить від співвідношення між фізичними та розумовими здібностями людини і «стресами» (або бар'єрами), створеними навколишнім середовищем.

Усі аспекти (фізичне, комунальне та соціальне середовище) пов'язані між собою через вісім доменів.

У рамках сфер, показаних на рисунку 1.1., були визначені ключові індикатори для оцінки сприятливого середовища для людей похилого віку в цій місцевості, найчастіше в міській або сільській громаді.

Сприятливе середовище забезпечує умови для здорового старіння, оптимізуючи потенціал для зміцнення здоров'я населення на основі принципу охоплення всіх етапів життя аж до старості. Розвиток такого середовища сприяє підвищенню якості життя та добробуту всіх громадян похилого віку, незалежно від стану їхнього здоров'я та інаявності невалідності.

За останнє десятиліття багато європейських міст і муніципалітетів взяли на себе зобов'язання створити сприятливі умови для людей похилого віку на місцевому рівні та розпочали європейські та міжнародні кампанії. Глобальна мережа ВООЗ «Міста і громади, дружні до людей похилого віку» швидко зростає і об'єднує активістів, які працюють над створенням найкращих умов для літніх людей там, де вони живуть. Крім того, багато міст Європейської мережі здорових міст ВООЗ беруть участь в ініціативах, спрямованих на створення середовища, дружнього до людей похилого віку.

Створенню такого середовища також сприяє розвиток соціальних послуг для людей похилого віку. Весь спектр цих послуг можна розділити на дві категорії:

- заходи, доступні для людей похилого віку в будинку для літніх людей. Це може бути дозвілля (прогулянки, танці, фізичні вправи, розмови, психотерапія);
- послуги, доступні для літніх людей вдома. Наприклад: консультування, бесіди на різні теми, психотерапія тощо.

Водночас, важливим напрямком соціальних послуг для людей похилого віку в Україні є активна соціальна інклюзія, яка є «активне залучення цих осіб до участі в житті суспільства» [18, с. 46].

На місцевому рівні розробляється низка ініціатив та заходів, спрямованих на подолання самотності та ізоляції серед літніх людей. Люди, які ведуть активний спосіб життя, щасливіші, мають більшу функціональну спроможність і нижчий ризик смертності. Хоча різні види діяльності по-різному впливають на здоров'я і благополуччя літніх людей, дослідження загалом показують, що активна участь у соціальній і виробничій діяльності позитивно впливає на щастя і функціональну спроможність і безпосередньо пов'язана зі зниженням смертності.

Для досягнення мети залучення людей похилого віку до життя громади використовується широкий спектр послуг, які можна віднести до соціально-психологічних послуг, таких як:

- «спільна діяльність у повсякденному житті, наприклад, харчування та дозвілля;
- заходи в клубі для людей похилого віку або громадському центрі: вистави, ремесла, музика або танці;
- культурні заходи;
- спорт і фізична активність;
- традиційні заходи та події;
- освітні заходи;
- підвищення рівня інформованості та обізнаності про існуючі заходи в громаді (наприклад, спеціальні дні або тижні для людей похилого віку, інформаційний центр для отримання інформації про всі заходи та ініціативи в громаді);
- спеціальні заходи для різних поколінь (наприклад, семінари з обміну знаннями)» [47].

Особливо важливо сприяти діяльності між поколіннями та надавати «самодопомогу» за кордоном. Приклади ініціатив між поколіннями включають:

- спільні заходи з використанням спільних приміщень або обладнання (наприклад, центри для представників різних поколінь або багатоквартирні будинки)
- діяльність із залученням молодших поколінь для передачі досвіду та збереження пам'яті;
- волонтерство старших людей у дитячих садках, музеях та позашкільних центрах;
- волонтерство дітей або молоді у закладах догляду за літніми людьми;
- діяльність за участю дорослих або літніх людей у школах;
- навчальна діяльність між поколіннями.

Особлива увага приділяється освіті у сфері надання соціальних послуг для людей похилого віку. У містах і громадах впроваджуються різноманітні програми навчання впродовж життя. Австрія, Люксембург, Словаччина, Словенія та Скандинавські країни мають найвищі показники участі літніх людей у безперервній освіті, тоді як найнижчі показники – в країнах Балтії (крім Латвії), Угорщині, Греції, Іспанії та Польщі [44]. Німеччина та країни Північної Європи (Швеція, Фінляндія, Данія, Норвегія) розробили повноцінні системи освіти для третьої вікової групи. Сфера освіти для людей похилого віку в цих країнах включає державні, громадські та приватні форми навчання, які відрізняються за структурою та навчальними програмами. У Німеччині навчальні заклади мають зв'язки з церквами, політичними партіями та різноманітними об'єднаннями і організаціями людей похилого віку.

Однак люди похилого віку страждають від різноманітних поведінкових розладів: низька впевненість у собі, низька стійкість до невдач, низька самооцінка та інші фактори психічного здоров'я можуть впливати на їхню

здатність до навчання. Багато літніх людей відмовляються займатися навчальною діяльністю, посиляючись на відсутність інтересу і на те, що «в такому віці вже пізно вчитися».

Для деяких людей термін «що навчається» асоціюється з певними вадами чи порушеннями, тому їхні очікування або здатність до навчання можуть бути низькими. «Досвід дискримінації, набутий на будь-якому етапі життя може негативно впливати на рівень впевненості в собі і розмір соціального та культурного капіталу, доступного особі похилого віку» [40, с. 61].

Тому соціальні послуги в цьому випадку націлені на створення можливостей для подолання таких поведінкових бар'єрів та залучення осіб похилого віку до навчання.

Окремої уваги заслуговує зростаюче використання інформаційних технологій у наданні соціальних послуг для людей похилого віку в Європі. Нові технології (комп'ютерні форуми, інтернет-телефонія та відеодзвінки) надають нові можливості для підтримки зв'язку з соціальними працівниками, обміну інформацією та спілкування на відстані. Підтримання зв'язку з новими технологіями приносить багато переваг і допомагає подолати самотність [2, с. 102].

Приклади використання ІТ для надання соціальних та психологічних послуг людям похилого віку:

- комунікація з кол-центрами соціальних установ, що надають допомогу самотнім людям. Варто зазначити, що соціально-психологічне консультування людей похилого віку почало розвиватися в соціальних службах за кордоном раніше, ніж в Україні. Існує багато наукових і прикладних досліджень, присвячених консультуванню, в яких автори, багато з яких є соціальними працівниками та психологами, аналізують досвід консультування в США, Великобританії, Німеччині та інших країнах [18, с. 48].

Дистанційне (телефонне) консультування добре розвинене, особливо в соціальних службах за кордоном, в тому числі для людей похилого віку. У Великій Британії широко поширені групові консультації для людей похилого віку;

- надання доступу до технологій та навчання їх використанню для заохочення взаємодії поколінь і подолання географічних розривів між сім'ями;

- модеровані телеконференції для спілкування між літніми людьми зі значними обмеженнями мобільності;

- участь психологів у місцевих теле- та радіопрограмах для людей похилого віку;

- залучення психологів та соціальних працівників до діяльності інформаційних центрів, що надають інформацію про літніх людей.

Моніторинг соціальних послуг для людей похилого віку є цікавою практикою у Великій Британії. Якість медичних та соціальних послуг для дорослих контролює Комісія з якості догляду (Care Quality Commission, CQC). Як тільки компанія реєструється як надавач певної послуги, вона одразу ж потрапляє під моніторинг CQC. Кожні два роки CQC перевіряє кожного надавача послуг. Комісія розслідує скарги клієнтів на провайдерів, а незалежна соціологічна компанія проводить щорічне опитування клієнтів, їхніх родичів та співробітників агентства. Інспектори перевіряють організації за п'ятьма критеріями: безпека, ефективність, догляд, відповідність послуг потребам клієнтів та управління послугами. У разі невідповідності стандартам Комісія може накласти такі санкції: попередження, штраф, вимога внести зміни до приписаних документів і найсуворіша санкція – закриття постачальника послуг протягом 72 годин. На місцевому рівні якість соціальних послуг також контролюється місцевими радами. Зокрема, працівники рад відстежують співвідношення між якісними та кількісними показниками діяльності установи [44].

85% соціальних послуг для дорослих надають неурядові організації (приватні, громадські, благодійні, волонтерські). Місцеві органи влади самі надають лише частину послуг; вони переважно оцінюють потреби населення, складають плани надання послуг, замовляють та оплачують послуги незалежних надавачів.

Таким чином, можна зробити висновок, що організація соціальних послуг для людей похилого віку в Україні та за кордоном має багато спільного. Однак в Україні, порівняно з європейськими країнами, виникають певні проблеми, пов'язані з аналізованою віковою групою. Наведемо декілька з них:

1. Відсутність системи. На думку більшості вітчизняних дослідників, в Україні немає налагодженої системи комплексного підходу до роботи з людьми похилого віку, яка б включала медичну, соціальну та психологічну допомогу. Тому діяльність різних служб залишається розрізненою і не досягає бажаного ефекту.

2. Брак кваліфікованих кадрів. У геріатричних центрах і службах, як правило, не працюють психологи, а в системі вищої освіти відсутні програми підготовки та підвищення кваліфікації психологів для роботи з людьми похилого віку.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Державна система соціального захисту людей похилого віку

Дослідження соціального захисту людей похилого віку - це комплексний аналіз існуючої системи підтримки людей похилого віку (включаючи пенсійне забезпечення, охорону здоров'я та соціальні послуги) для виявлення її сильних і слабких сторін. Метою дослідження є виявлення бар'єрів, які ускладнюють життя людей похилого віку, та розробка ефективних пропозицій щодо їх усунення. Кінцевою метою є вдосконалення чинного законодавства та розширення спектру соціальних послуг, щоб забезпечити людям похилого віку гідне життя та повноцінну участь у житті суспільства.

Оптимізація соціального захисту є невід'ємною частиною державного управління і тісно пов'язана з історичним розвитком, політичною системою та культурними особливостями країни. Ефективне вирішення питань, пов'язаних з добробутом громадян, у тому числі людей похилого віку, є одним з ключових завдань державної політики. Для цього необхідно постійно аналізувати існуючі механізми соціального захисту, виявляти дисбаланси та розробляти нові, більш ефективні підходи, виходячи з поточної соціально-економічної ситуації та потреб населення [6].

Поняття «соціальний захист» набуло широкого вжитку в другій половині XX століття у відповідь на глобальні соціальні зміни та зростаюче усвідомлення необхідності підтримки державою своїх громадян. В Україні, як і в багатьох інших країнах, соціальний захист є невід'ємною частиною державної політики, спрямованої на забезпечення добробуту та безпеки населення. З огляду на постійні зміни в суспільстві, важливим залишається подальше вивчення природи та механізмів соціального захисту, особливо для

таких вразливих категорій, як люди похилого віку. Теоретичні «засади соціального захисту старшого покоління формуються на основі комплексного аналізу соціальних, економічних та демографічних процесів, що відбуваються в суспільстві» [3].

Ранні соціологічні теорії старіння, такі як «старіння як зменшення відповідальності» Каммінга і Генрі та теорія конфлікту Вокера і Філліпсона, відображали складні соціальні та економічні реалії життя літніх людей. Зокрема, теорія конфлікту висвітлювала нерівномірний розподіл ресурсів у суспільстві, де літні люди, які зазвичай виходять з активного виробництва, часто опиняються в не вигідному становищі. На думку Каммінга і Генрі, процес старіння супроводжується поступовим відходом від соціальних ролей і взаємодій, що може призвести до відчуття самотності і підготовки до кінця життя. Ці ранні теорії, хоча спрощені за сучасними мірками, стали важливим стимулом для подальших досліджень старіння та соціальної нерівності [9].

З іншого боку, теорія соціального забезпечення розглядає його як практичний механізм, що гарантує мінімальні виплати громадянам за рахунок внесків на соціальне страхування та взаємодії між різними соціальними групами. З іншого боку, теорія прав людини підкреслює фундаментальний характер соціального забезпечення як невід'ємного права кожної людини, включаючи право на гідну старість і доступ до соціальних послуг. Поняття соціального забезпечення трактується по-різному, що пов'язано з його відносною новизною як наукової категорії та постійним виникненням питань, пов'язаних із забезпеченням добробуту населення, зокрема вразливих груп, таких як люди похилого віку.

Соціальний захист є комплексним поняттям і охоплює широкий спектр державних заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян.

Таким чином, «соціальний захист представляє собою комплексний підхід, який має на меті забезпечення соціальної справедливості та створення умов для гідного життя всіх членів суспільства» [15].

Таблиця 2.1.

Структура системи соціального захисту населення та її визначення

Структура системи соціального захисту населення	Визначення
Соціальне забезпечення	Це комплекс заходів, спрямованих на захист населення від негативних наслідків різних життєвих ситуацій, таких як втрата роботи, хвороба, інвалідність, старість тощо.
Соціальні гарантії держави населенню	Це сукупність законодавчо закріплених мінімальних стандартів, які визначають нижню межу оплати праці, розміру пенсій, соціальних допомог та інших виплат.
Соціальна допомога	Це сукупність усіх форм матеріальної підтримки, яку держава надає громадянам у грошовому еквіваленті або у вигляді товарів чи послуг.
Соціальне страхування	Це система фінансових відносин, пов'язана зі створенням і використанням коштів, призначених для забезпечення матеріальної підтримки осіб, які не можуть працювати через вік, хворобу або інші обставини.

Структура цієї системи є динамічною і залежить від багатьох факторів, таких як економічний розвиток країни, політична система, культурні особливості та соціальні потреби населення. Ефективна система соціального захисту є одним з найважливіших елементів сучасного суспільства, оскільки сприяє зменшенню соціальної нерівності, підвищенню якості життя та зміцненню соціальної стабільності.

Система соціального захисту в Україні реалізується на різних рівнях і формах. Основними з них є державні програми соціального страхування, що охоплюють різні категорії працівників та членів їхніх сімей. Крім того, існують додаткові форми соціального страхування, що фінансуються компаніями, фондами та іншими організаціями. Найпоширенішими видами соціального забезпечення є пенсії (за віком, інвалідністю, вислугою років та у зв'язку зі смертю) та різноманітні соціальні виплати (тимчасово безробітним, вагітним жінкам, малозабезпеченим сім'ям, багатодітним матерям тощо). Ці заходи спрямовані на забезпечення соціального захисту громадян за певних життєвих обставин, таких як хвороба, інвалідність, втрата роботи та народження дитини. Таким чином, в Україні створена «складна система соціального захисту, яка покликана гарантувати мінімальний рівень життя і добробуту для всіх громадян» [1].

Держава несе відповідальність за забезпечення гідного життя людей похилого віку. Це включає в себе пенсії та інші форми матеріальної допомоги, забезпечення житлом, створення умов для підтримки здоров'я та активного життя за допомогою сучасних медичних технологій. Крім того, держава зобов'язана надавати соціальні послуги, розвивати мережу відповідних установ і забезпечувати відповідним обладнанням. Таким чином, держава створює умови для того, щоб люди похилого віку могли повноцінно жити і розвиватися в суспільстві, отримувати необхідну допомогу і підтримку.

Соціальний захист людей похилого віку в Україні є нагальною проблемою, яка потребує постійної уваги та вдосконалення. Незважаючи на існуючі програми підтримки, ситуація залишається складною та тривожною. Система соціального захисту людей похилого віку характеризується широким спектром послуг та пільг, включаючи понад 15 видів грошових виплат та 22 види пільг, у тому числі податкових. Незважаючи на таке розмаїття, все ще існують прогалини та проблеми, які необхідно вирішити, щоб забезпечити гідне життя літніх людей.

Система соціальної підтримки людей похилого віку в Україні є досить складною і регулюється низкою законів. Загалом, Міністерство соціальної політики України та Пенсійний фонд разом з іншими регіональними відділеннями відповідають за реалізацію цих програм. Крім того, інші державні органи, такі як «Міністерство юстиції та Державна судова адміністрація, також залучені до процесу і надають додаткові послуги та пільги людям похилого віку» [19; 21].

Надання соціальних послуг людям похилого віку в Україні є складним процесом, який вимагає співпраці різних секторів та організацій.

Для забезпечення якості життя людей похилого віку необхідно координувати зусилля державних установ, громадських та неурядових організацій. Спектр послуг, що надаються, дуже широкий і включає як

медичну допомогу, так і соціальну підтримку. Особлива увага приділяється вразливим групам, таким як люди з інвалідністю та ті, що проживають у сільській місцевості.

Незважаючи на численні програми соціальної допомоги, рівень життя людей похилого віку в Україні залишається низьким. Це пов'язано з відносно низькими пенсіями та доходами, які часто не покривають навіть базових потреб. Багато людей похилого віку залежать лише від пенсій, що робить їх вразливими до економічних труднощів та соціальної нерівності (див. додаток А).

Бідність серед пенсіонерів в Україні є нагальною соціальною проблемою. Значна частина людей похилого віку, особливо в сільській місцевості та з обмеженим досвідом роботи, живуть за межею бідності і не мають достатніх ресурсів для задоволення своїх базових потреб. Доступ до охорони здоров'я часто обмежений через високу вартість ліків та послуг. Незважаючи на соціальні програми, літні люди стикаються з бюрократичними перешкодами та нерівномірним розподілом підтримки, що погіршує їхнє становище та ускладнює гідне життя.

Інфляція та зростання вартості життя в Україні значно погіршили фінансове становище людей похилого віку. Зростання цін на основні товари та послуги зменшило реальний розмір пенсій, що ускладнило задоволення їхніх повсякденних потреб. Ця ситуація є особливо гострою для жінок-пенсіонерок, пенсії яких традиційно є нижчими через гендерну нерівність на ринку праці та більшу тривалість життя [6].

Важливим аспектом національної пенсійної політики є забезпечення ресурсів для людей похилого віку. Україна використовує два основні механізми: розподільчий та накопичувальний. Стратегічною метою пенсійної реформи є забезпечення соціальної справедливості шляхом запровадження єдиного принципу нарахування пенсій, який враховує як стаж, так і розмір внесків. Усунення пенсійного дефіциту є важливою метою, але не

самодостатньою. Часті «зміни в пенсійній системі та її залежність від загальної економічної ситуації ускладнюють досягнення стабільності та ефективності пенсійного забезпечення» [6].

Метою Державного управління пенсійним забезпеченням є захист соціальних прав громадян та забезпечення належного рівня життя в старості. До її основних завдань належить забезпечення ефективного функціонування пенсійної системи, її постійний розвиток та адаптація до соціально-економічних змін. Це передбачає встановлення єдиних правил для всіх учасників пенсійної системи, дотримання законодавства та інтеграцію української пенсійної системи до міжнародних стандартів.

Незважаючи на низку заходів соціального захисту людей похилого віку в Україні, все ще існують серйозні проблеми, які негативно впливають на їхнє життя. Низькі пенсії, обмежений доступ до якісної медичної допомоги, зростання вартості життя та інші соціальні проблеми роблять життя багатьох людей похилого віку дуже важким. Необхідні комплексні заходи для покращення соціального захисту та забезпечення гідного життя пенсіонерів.

Система соціальної підтримки людей похилого віку в Україні ускладнена існуванням великої кількості різних доплат і компенсацій, які часто дублюють одна одну. Це створює бюрократичні перепони при нарахуванні пенсій, збільшує витрати державного бюджету та призводить до нерівного ставлення до різних категорій пенсіонерів. Значна частина додаткових виплат призначається пільговим категоріям населення, а також для компенсації витрат на оплату житлово-комунальних послуг [6].

Існуюча система пільг, таких як безкоштовне зубопротезування та членство в житлово-будівельних кооперативах, хоча і була запроваджена для підтримки певних категорій населення, поки що виявилася неефективною. Відсутність належної інфраструктури та постійно мінливі умови надання медичних послуг роблять реалізацію цих пільг складною, якщо не

неможливою. Тому слід розглянути можливість скасування цих пільг і заміни їх більш сучасними та ефективними механізмами соціальної підтримки.

Щоб покращити якість життя людей похилого віку, вони повинні мати доступ до необхідних їм ресурсів і послуг, включаючи фінансову підтримку для гідного життя, медичне обслуговування, що відповідає їхнім потребам, і житло, придатне для людей похилого віку. Важливо також забезпечити людям похилого віку доступ до інформації про наявні соціальні програми та послуги, щоб вони могли самостійно вирішувати свої проблеми [6].

Для забезпечення стабільної та адекватної пенсійної системи в Україні необхідні комплексні реформи. Вони включають зміну пенсійного віку, вдосконалення системи нарахування пенсій та перехід до багаторівневої моделі, що поєднує державні пенсії та приватні заощадження.

Водночас нам потрібно покращити доступ до медичних послуг для людей похилого віку та підвищити їхню якість, включаючи розвиток системи довгострокового догляду, яка дозволить їм жити в гідних умовах.

Тому соціальний захист людей похилого віку є комплексним питанням, яке потребує системного підходу. Забезпечення гідного життя людей похилого віку – це не лише пенсійне забезпечення та медичне обслуговування, а й створення умов для соціальної активності, підтримка незалежності, забезпечення доступу до житла та інших соціальних послуг.

2.2. Соціальний захист людей похилого віку в Каміні-Каширській територіальній громаді

Реалізація механізмів соціального захисту мешканців громади залежить насамперед від соціально-економічних особливостей громади. Наприклад, відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад

Волинської області», територіальна громада міста Каменя-Каширського Волинської області була створена у 2020 році [25].

Камінь-Каширська ТГ розташована у Волинській області на заході України. Загальна площа громади становить 1474 квадратних кілометри. До складу Камінь-Каширської громади входять 54 сільські населені пункти та місто Камінь-Каширський. Станом на 1 січня 2023 року населення громади становило 55 898 осіб, з них 27 070 чоловіків та 28 828 жінок.

Системи соціального захисту відіграють важливу роль у забезпеченні сталого розвитку та життєдіяльності місцевих громад і зосереджені на забезпеченні соціальної безпеки та соціальних прав мешканців громади. Соціальний захист – це комплексна система, яка підтримує сприятливе соціальне середовище в громаді, соціально прийнятний рівень життя для вразливих груп населення та забезпечує соціальну захищеність економічно активних громадян.

У 2024 році на соціальний захист у Камінь-Каширському районі виділено 727 млн 236 тисяч гривень, які будуть витрачені за дев'ятьма бюджетними програмами Міністерства соціальної політики та у справах ветеранів України.

Зокрема, в рамках урядової програми «Підтримка малозабезпечених сімей» було розподілено 186 млн. 909 тисяч гривень грн. серед 1 295 домогосподарств, при цьому кожне домогосподарство отримало в середньому 14 340 гривень на сім'ю.

На соціальний захист людей, які перебувають у складних життєвих обставинах, виділено 346 млн. 667 тис. гривень. Сюди входить виплата допомог, соціальних субсидій, дотацій на дітей у закладах освіти та безкоштовне харчування.

Комунальна установа «Центр надання соціальних послуг Камінь-Каширської міської ради» (далі Центр) була утворена рішенням Камінь-Каширської міської ради від 04.12.2020 № 2/25. Центр є інтегрованим

закладом соціального захисту, структурні підрозділи якого здійснюють соціальну роботу та надають соціальні послуги соціально вразливим групам населення та/або особам та/або сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах. У своїй діяльності Центр керується принципами індивідуальності, гуманності, доступності, відкритості, законності, соціальної справедливості, конфіденційності та відповідальності за дотримання етичних і правових норм. Працівники Центру організовують комунікацію з іншими фахівцями та службами у разі потреби, надають інформацію з питань соціального захисту, допомагають у підготовці або оновленні документів, забезпечують доступ до безоплатної правової допомоги та вживають інших заходів, спрямованих на відновлення соціального функціонування, психологічного та фізичного благополуччя сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

До складу установи входять такі підрозділи:

- 1) «відділення соціальної допомоги вдома;
- 2) відділ соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- 3) відділення стаціонарного догляду для постійного проживання;
- 4) відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги;
- 5) структурний підрозділ «Університет 3 віку»;
- 6) структурний підрозділ «Денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статті» [1].

1. Відділення соціальної допомоги вдома створено з метою надання соціальних послуг вдома особам похилого віку, які внаслідок часткової втрати здатності до самообслуговування не здатні до пересування і потребують сторонньої допомоги, та надання соціальних послуг вдома відповідно до медичного висновку, а саме:

- «особам похилого віку;
- особам з інвалідністю (які досягли 18-річного віку), крім осіб з інвалідністю, які отримують соціальну допомогу на постійний догляд за третьою особою у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням;
- хворим (одинокі особи працездатного віку, які хворіли перед встановленням їм групи інвалідності, але не більше чотирьох місяців)» [4].

Відділення не надає соціальні послуги громадянам, які потребують цілодобового стороннього догляду.

Відділення соціальної допомоги вдома надає соціальні послуги догляду вдома відповідно до Державного стандарту.

Основними видами діяльності, які складають зміст соціальної допомоги вдома, є:

- «допомога в самообслуговуванні;
- ведення домашнього господарства;
- допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами;
- допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації;
- надання інформації з питань захисту населення;
- допомога в оформленні різних видів документів, субсидії і внесення платежів;
- інші соціальні послуги» [4].

Відповідно до рішення Камінь-Каширської міської ради «Про звільнення окремих категорій громадян Камінь-Каширської міської ради від плати за соціальні послуги (догляд вдома, стаціонарне обслуговування, соціальна адаптація)», що надаються комунальною установою «Центр соціальних послуг Камінь-Каширської міської ради», вартість соціальної послуги догляду вдома оплачується з бюджету незалежно від доходу отримувача соціальної послуги [28].

Документи для отримання соціальної послуги догляду вдома:

- «письмова заява громадянина;
- медичний висновок про нездатність до самообслуговування;
- довідка про склад сім'ї;
- копія довідки МСЕК (для осіб з інвалідністю)» [4].

Одним з основних завдань Комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Камінь-Каширської міської ради» є своєчасне виявлення, забезпечення та надання соціальних послуг особам похилого віку та інвалідам, які їх потребують.

З метою надання соціально-побутових послуг особам, які їх потребують, при Центрі відкрито відділення соціальної допомоги вдома за місцем проживання. У відділенні обслуговується 732 громадяни похилого віку та осіб з інвалідністю.

За звітний період з 1 січня 2024 року по 1 грудня 2024 року було обслуговано 816 людей похилого віку та осіб з інвалідністю, 86 осіб припинили отримувати послуги (смерть – 43, відмова від послуг з різних причин – 42, зміна місця проживання – 1).

Проводиться систематичне обстеження умов проживання людей похилого віку та осіб з інвалідністю з метою виявлення їх потреб у конкретних видах допомоги. Протягом звітного періоду 77 людей похилого віку були влаштовані до відділень соціальної допомоги вдома та отримали соціальну послугу догляд вдома.

Відповідно до Державного стандарту догляду вдома № 760 від 13 листопада 2013 року, «соціальні робітники відділення догляду вдома надають соціальні послуги догляду вдома особам похилого віку та особам з інвалідністю відповідно до договорів та індивідуальних планів, а саме: придбання і доставка продовольчих та промислових товарів, медикаментів; допомога у приготуванні їжі; косметичне прибирання житла; розпалювання печей, піднесення дров, доставка води; впорядкування подвір'я; дрібний ремонт одягу; оплата комунальних платежів; надання інформації з питань

соціального захисту населення; допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; допомога в оформленні документів (оформлення субсидії, комунальні послуги, тощо)» [1].

Допомога в самообслуговуванні (для людей похилого віку з руховою активністю 4 і 5): допомога в одяганні, роздяганні, взуванні, зміні натільної білизни, зміні постільної білизни, допомога в купанні, розчісуванні, підстриганні нігтів (без патології), допомога в туалеті (подача і зняття, повторне збирання посуду), допомога в пересуванні по дому, допомога з технічними засобами реабілітації, розмова, спілкування, читання газет, журналів, книг тощо.

За звітний період соціальні працівники відділення соціальної допомоги вдома здійснили 324 925 відвідувань з метою надання якісних, справедливих та комплексних соціальних послуг.

Соціальні працівники відвідували клієнтів відповідно до затвердженого графіку відвідувань. Кількість візитів за звітний період склала 60296.

Щомісячні звіти про роботу соціальних працівників були надані та підписані старшими особами та особами з інвалідністю.

У сфері моніторингу організації та якості надання послуг догляду вдома протягом звітного періоду було проведено 45 перевірок якості роботи соціальних працівників, до яких було залучено 645 осіб, скарг на роботу соціальних працівників не надходило.

3. Відділення стаціонарного догляду функціонують відповідно до положення про відділення стаціонарного догляду та державних стандартів догляду за особами, які втратили здатність до самообслуговування. З урахуванням спектра індивідуальних потреб, які оцінюються на підставі шкали оцінки здатності кожного громадянина, який отримує послугу стаціонарного догляду, до виконання основних та складних видів діяльності, для кожного споживача послуги стаціонарного догляду складається

індивідуальний план догляду та укладається договір з усіма споживачами послуги стаціонарного догляду відповідно до вимог Державних стандартів.

Відділення розраховане на 25 ліжко-місць. Протягом звітного періоду послуги були надані 26 особам. Наразі у відділенні перебуває 16 осіб, з яких 5 прикутих до ліжка та 6 осіб з інвалідністю. Крім того, у відділенні проживає п'ятеро внутрішньо переміщених осіб.

4. Відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги «утворено для обслуговування осіб, а саме: малозабезпечені особи; громадяни похилого віку; особи з інвалідністю, особи, які мають невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування/потребують паліативної допомоги; особи, яким завдана шкода пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією; бездомні особи; особи звільнені від відбування покарання у виді обмеження волі, або позбавлення волі на певний строк; біженці/ шукачі притулку» [1].

Відділення забезпечує громадян безкоштовним харчуванням, засобами особистої гігієни та посудом, санітарно-гігієнічними та миючими засобами, одягом, взуттям та іншими предметами першої необхідності відповідно до своїх можливостей та наявних фінансових і матеріальних ресурсів. Також «відділення надає на платній та безоплатній основі такі послуги як забезпечення паливом, пошиття одягу, ремонт одягу, парикмахерські послуги, прання білизни та одягу, ремонтні роботи, обробіток присадібною ділянкою, косіння трави, рубання та розпилювання дров, косметичне та генеральне прибирання, транспортні послуги, допомога у забезпеченні технічними засобами реабілітації» [1].

5. Структурний підрозділ «Університет третього віку» комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Камінь-Каширської міської ради» створено з метою надання послуг соціальної згуртованості та реалізації принципу навчання впродовж життя для людей похилого віку. Метою

створення Університету третього віку є надання послуг соціальної згуртованості, реалізація принципу навчання впродовж життя для людей похилого віку та підтримка їхніх фізичних, психологічних та соціальних здібностей.

Метою цієї послуги є навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь і соціальних компетенцій людей похилого віку, а також підтримка їхніх фізичних, психічних і соціальних здібностей.

Програма орієнтована на людей з життєвими труднощами, людей похилого віку та людей з інвалідністю, які не мають медичних протипоказань.

Основним завданням Центру є навчання, сприяння та розвиток соціальних навичок, умінь і соціальних компетенцій людей похилого віку, підтримка їх фізичних, розумових і соціальних здібностей відповідно до програми та плану організації діяльності ЦНСП, затверджених головою Камінь-Каширської міської ради.

Під час організації надання послуги в залежності від потреби слухачів утворюються відповідні факультети:

- «Основи медицини та здорового способу життя»;
- «Соціальної підтримки та правової допомоги».

Послуга надається за наявності на факультетах не менше 20 слухачів старшого віку.

Навчання для людей похилого віку можуть організовувати фахівці органів місцевого самоврядування (за їхньою згодою), волонтери з інших установ, організацій, закладів охорони здоров'я, юстиції та безоплатної правової допомоги. Навчання проходить у формі лекцій та екскурсій (відвідування Камінь-Каширського краєзнавчого музею, бібліотеки для дітей Камінь-Каширської міської ради, відвідування дитячої школи мистецтв, а також зустрічі з настоятелем храму Св. Петра і Павла с. Підцир'я протоієреєм Сергієм Михалюком).

За звітний період колективами було проведено 56 зустрічей та надано 313 послуг. Послуги були надані 51 особі, а також громадянам, які обслуговуються в інших відділах Центру. Спілкування зі студентами здійснювалося також шляхом особистих зустрічей та телефонних розмов. Проблемним моментом був брак приміщень для зустрічей.

Кількість осіб, які отримують такі види соціальних послуг, подано в додатку Б.

Докладаються зусилля для організації надання соціальних послуг у громаді. З цією метою «за ініціативою Камінь-Каширської міської ради розроблено та затверджено на пленарному засіданні міської ради Стратегію розвитку Камінь-Каширської територіальної громади на період до 2032 року»[39].

Місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування реалізують політику соціального захисту, адаптуючи регуляторні механізми до специфіки своїх територій та громад, використовуючи методи та прийоми, що максимально враховують потреби та запити населення.

Соціальний захист людей похилого віку в територіальних громадах – це комплекс заходів і програм, спрямованих на забезпечення соціального благополуччя, безпеки та якості життя населення в даній громаді.

Це включає в себе: «1) забезпечення соціальних послуг, надання доступу до основних соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, освіта, житловокомунальні послуги, а також підтримка у важких життєвих обставинах, соціальна підтримка; 2) надання фінансової або матеріальної допомоги громадянам; 3) розвиток інфраструктури – забезпечення надійної інфраструктури, яка сприяє підвищенню якості життя; 4) соціальна інтеграція – створення умов для повноцінної участі всіх громадян у суспільстві» [20].

Отже, ефективний соціальний захист - це не лише система соціального забезпечення (пенсії, допомоги, пільги) та соціальні послуги, що надаються державою, а й комплекс заходів на місцевому рівні. Соціальний захист є

важливим елементом соціальної політики, що сприяє створенню справедливого та інклюзивного суспільства, в якому кожен громадянин має можливість реалізувати свій потенціал та жити гідним життям.

Соціальні ініціативи спрямовані на досягнення цих стратегічних цілей, підвищення рівня життя та надання комплексних соціальних послуг вразливим категоріям населення відповідно до їхніх реальних потреб.

2.3. Напрями вдосконалення соціального захисту людей похилого віку

Аналіз становища людей похилого віку свідчить про їхню вразливість і потребу в особливій увазі, що вимагає всебічного захисту з боку держави. Похилий вік – це період життя людини, який зачіпає низку фундаментальних питань, включаючи медико-біологічні, соціальні та сімейні аспекти. У цей період людей похилого віку часто називають «менш мобільною» цільовою групою, і вони стикаються з низкою проблем, тому що належать до найменш захищених і часто вразливих верств суспільства. Це пов'язано насамперед із фізичними обмеженнями, спричиненими хворобами, які знижують їхню фізичну активність і ускладнюють повсякденне життя.

Впровадження системи соціального захисту залежить від низки ключових факторів. По-перше, здатність місцевих органів влади ефективно виконувати завдання соціального захисту відповідно до вимог законодавства. По-друге, специфічний попит і потреби в соціальних послугах, що впливають з економічних і соціальних особливостей відповідної території.

Для того, «щоб забезпечити ефективну реалізацію права людей похилого віку на соціальний захист і, зокрема, дати їм можливість залишатися повноцінними членами суспільства якомога довше, необхідно:

- забезпечити їх достатніми ресурсами, щоб вони могли вести повноцінний спосіб життя та брати активну участь у громадському, соціальному та культурному житті

- надавати інформацію про послуги та програми, доступні для людей похилого віку, та про те, як до них отримати доступ

- надавати житло, яке відповідає їхнім потребам і стану здоров'я, або відповідну підтримку для модифікації житла; надавати медичну допомогу та послуги, яких вони потребують відповідно до стану їхнього здоров'я» [3].

Основними «завданнями соціальної політики у сфері соціального захисту людей похилого віку в Україні є:

- сприяння безумовному дотриманню конституційних прав і законних інтересів людей похилого віку, в тому числі права на соціальний захист;

- сприяння утвердженню людської гідності людей похилого віку та їхньої соціально значущої ролі у розвитку суспільства;

- забезпечити оптимальний рівень індивідуальної адаптації людей похилого віку до життя в нових соціально-економічних умовах;

- надавати необхідну соціальну підтримку та гарантовані соціальні послуги для створення і підтримки умов для повноцінного життя в старості;

- сприяти формуванню суспільного консенсусу щодо становища та проблем людей похилого віку;

- сприяти залученню додаткових інвестицій для фінансування соціальних послуг для людей похилого віку на основі громадських ініціатив за участю неурядових організацій» [38].

На рівні місцевої влади слід зосередитися на покращенні соціального захисту людей похилого віку, а саме:

- 1) «забезпечити доступ людей похилого віку до інформаційних та освітніх ресурсів:

- здійснити заходи щодо розвитку та підтримки сектору освіти для людей похилого віку;

- впровадження заходів з розвитку інституційної інфраструктури, що надає освітні консультації та підтримку індивідуальних освітніх траєкторій, у тому числі для людей з особливими освітніми потребами;

- впровадження навчальних програм, спрямованих на розвиток різних видів функціональної грамотності (комп'ютерної, фінансової, правової, мовної, екологічної тощо) для людей похилого віку;

- розвиток та популяризація інтегрованих культурно-просвітницьких центрів;

- розвиток волонтерства у сфері освіти для людей похилого віку;

- розвиток системи інформаційного забезпечення щодо освітніх послуг для людей похилого віку;

- забезпечення використання досвіду та знань людей похилого віку при розробці та впровадженні освітніх програм та програм професійної підготовки;

- удосконалення існуючих навчальних програм для підготовки фахівців у сфері соціальних послуг;

- проведення інформаційних кампаній в інтересах людей похилого віку» [32].

2) «створення умов для організації дозвілля людей похилого віку:

- популяризація спортивної культури серед людей похилого віку;

- організація регулярно доступних фізкультурно-оздоровчих заходів та змагань для людей похилого віку на всіх рівнях;

- вдосконалення кадрового забезпечення фізкультурно-оздоровчої роботи за місцем проживання людей похилого віку та в організаціях соціального захисту населення;

- розробка та реалізація комплексу заходів щодо соціокультурної реабілітації людей похилого віку, що включає різні форми і методи позитивного впливу на особистість, соціальну реабілітацію та соціальний статус людей похилого віку; організація культурно-дозвіллевої діяльності

закладів культури та надання послуг людям похилого віку; планування культурного дозвілля людей похилого віку відповідно до їхніх пріоритетів і здібностей; залучення людей похилого віку до різних форм художньої та прикладної творчості; проведення соціально-культурних заходів [32].

Національна система соціального захисту повинна обмежувати кількість пільговиків, субсидій та інших форм соціальної допомоги, впроваджувати комплексну систему соціального страхування, що базується на принципі мінімізації страхових тарифів та максимізації кількості застрахованих осіб за всіма можливими соціальними ризиками, забезпечувати стабільність законодавства, правил соціального страхування та отримання соціальних допомог і виплат. Таким чином, наявність збалансованої системи соціального захисту в країні знижує ймовірність соціальних революцій, підвищує рівень соціальної захищеності та в цілому сприяє політичній та економічній стабільності.

Особливу увагу слід звернути на високу поінформованість населення про можливість звернутися за соціальною допомогою, високий рівень адресності, а також індивідуальний підхід до кожного соціального клієнта.

У вітчизняній системі соціального захисту необхідно: підвищення ефективності соціального нагляду, розширення можливостей соціальних інспекторів щодо перевірки прав громадян на отримання соціальних виплат, розширення функціоналу соціальних послуг онлайн, щоб вони могли працювати з будь-якого місця на будь-якій платформі, включаючи портал «Дія», реалізація різноманітних програм з надання тимчасової продовольчої допомоги малозабезпеченим верствам населення, запровадження обов'язкового медичного страхування для всіх верств населення з диференційованим підходом. У результаті аналізу соціального захисту людей похилого віку слід виокремити такі перспективні напрями підвищення ефективності соціального захисту в Україні.

Таким чином, основними тенденціями в адміністративному та законодавчому регулюванні системи соціального захисту є: збільшення кількості та якості соціальних послуг; максимальна передача функцій соціального захисту від центрального уряду до органів місцевого самоврядування та передача відповідних фінансових ресурсів; активна участь неурядових організацій, волонтерів, благодійних фондів у вирішенні проблем людей, які перебувають у складних життєвих ситуаціях; створення умов для конкуренції в приватному секторі.

Для подальшого покращення соціальної допомоги людям похилого віку на рівні громади рекомендується звернути увагу на наступні питання:

- збільшення фінансування соціальних програм;
- розширення мережі соціальних послуг вдома;
- розвиток закладів дозвілля та просторів для соціальної взаємодії;
- протидія віковій дискримінації через освітні програми;
- розробка ефективних стратегій надання соціальної допомоги людям похилого віку, які постраждали від війни та вимушеного переміщення;
- постійний збір та аналіз статистичних даних для виявлення потреб громадян у соціальних послугах, планування та визначення ресурсів, необхідних для організації надання соціальних послуг;
- проведення превентивних заходів на всіх рівнях, зокрема інформування людей про їхні права та можливості отримання соціальних та інших послуг підтримки;
- створення механізмів зовнішнього та внутрішнього моніторингу та оцінки якості соціальних послуг, включаючи залучення до цього процесу користувачів послуг та громадськості;
- налагодити взаємодію між суб'єктами соціальної роботи (органами освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, міліції, іншими організаціями, що здійснюють соціальну роботу та надають соціальні послуги, незалежно від їх підпорядкованості та форми власності);

- підвищити рівень соціального обслуговування та забезпечити надання якісних і доступних базових соціальних послуг відповідно до вимог чинного законодавства про соціальні послуги в Україні;

- запровадити мультидисциплінарний підхід до надання соціальних послуг, створити мобільні бригади та віддалені робочі місця для фахівців із соціальної роботи та забезпечити їх автотранспортом, а також підвищити пенсії, щоб пенсіонери мали все необхідне для життя.

Основна роль соціального захисту населення також полягає у створенні взаємодії між владою, громадами та представниками бізнесу, вирішенні спільних проблем мешканців усіх населених пунктів, які є в складі територіальної громади, виконувати свою місію щодо економічного зростання, конкурентоспроможності, залучення інвестицій та підвищення якості життя в громаді шляхом ефективного використання ресурсів.

Необхідно визначити три пріоритети: залучення людей похилого віку до розвитку, забезпечення здоров'я і благополуччя людей похилого віку у подальшому житті, а також забезпечення сприятливих і позитивних умов для людей різного віку. Безпека людей похилого віку значною мірою залежить від прогресу у вирішенні цих трьох завдань. Ці пріоритетні напрямки необхідні для того, щоб керувати розробкою і впровадженням політики, спрямованої на досягнення конкретної мети – успішної адаптації до суспільства, що старіє, де успіх визначається як поліпшення якості життя людей похилого віку і стійкість різних формальних і неформальних механізмів, від яких залежить благополуччя людей протягом усього їхнього життя.

ВИСНОВКИ:

За результатами проведеного бакалаврського дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Соціальний захист людей похилого віку – це сукупність правових гарантій, спрямованих на вирівнювання становища громадян з іншими членами суспільства в разі настання старості; це сукупність економічних, соціальних і правових гарантій для громадян похилого віку та непрацездатних громадян, заснованих на принципах гуманізму і милосердя по відношенню до нужденних членів суспільства з боку держави. Соціальний захист людей похилого та старечого віку включає всі правові та практичні заходи в їхніх інтересах. Найважливішим завданням системи соціального захисту в Україні сьогодні є підтримання рівня життя людей похилого та старечого віку в екстремальних ситуаціях та допомога їм в адаптації до наслідків розвитку ринкової економіки.

Основними принципами соціального захисту людей похилого віку вважається: принцип адресності, принцип гарантованості, принцип комплексності, принцип самостійності місцевих; принцип соціального реагування, що передбачає перегляд соціальних нормативів у зв'язку зі зростанням вартості життя, підвищенням мінімального розміру оплати праці й прожиткового мінімуму.

Форми соціального захисту можна поділити на групи: пільги (які передбачають часткове або повне звільнення від оплати послуг і товарів або їх придбання за зниженою ціною); соціальні та компенсаційні виплати (різні форми матеріальної і соціальної допомоги та інші види допомоги, що виплачуються у грошовій формі); соціальні послуги (спрямовані на відновлення та підтримання нормальної життєдіяльності вразливих осіб і груп населення, які можуть наражатися на ризики та труднощі).

2. Надають соціальну допомогу людям похилого віку, спираючись на наступні нормативно-законодавчі документи: Конституція України; Закон

України «Про пенсійне забезпечення»; Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану»; Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»; Законі України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні».

3. Загальні права людей похилого віку сформульовано в Міжнародній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Деклараціях ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ.

4. Ефективний соціальний захист складається не лише з системи соціальних гарантій (пенсій, допомог, доплат) та соціальних послуг, що надаються державою, а й з комплексу заходів, що реалізуються на місцевому рівні.

Основу організаційного забезпечення соціального захисту досліджуваної територіальної громади формує відділ обслуговування громадян (сервісний центр) № 4 Управління обслуговування громадян Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області Камінь-Каширської територіальної громади.

5. З метою подальшого вдосконалення соціального захисту людей похилого віку на рівні громади доцільно зосередити увагу на таких питаннях, що стосуються: збільшення фінансування соціальних програм; розширення мережі послуг соціального догляду вдома; розвиток інфраструктури дозвілля та місць соціальної взаємодії; боротьба із віковою дискримінацією через просвітницькі кампанії; розробка ефективних стратегій надання соціальної допомоги людям похилого віку, які постраждали через війну та вимушене переміщення; постійний збір та аналіз статистичної інформації для визначення потреб громадян у соціальних послугах, планування та визначення ресурсів, необхідних для організації їх надання; упровадження профілактичної діяльності на всіх рівнях, в тому числі для інформування

людей про права та можливості отримання соціальних та інших підтримуючих послуг; упровадження механізму як зовнішнього так і внутрішнього моніторингу та оцінки якості надання соціальних послуг, в тому числі, із залученням до цього процесу отримувачів послуг та громадський сектор; налагодження взаємодії між суб'єктами соціальної роботи (надавачами освітніх, медичних послуг, послуг закладів соціального захисту населення, поліції, інших, дотичних до соціальної роботи та надання соціальних послуг суб'єктів, незалежно від підпорядкування та форм власності), підвищення рівня соціального обслуговування, надання якісних та доступних базових соціальних послуг згідно вимог чинної редакції Закону України «Про соціальні послуги»; запровадження мультидисциплінарного підходу у наданні соціальних послуг, створення мобільних бригад та віддалених робочих місць для фахівців із соціальної роботи, забезпечення їх транспортними засобами; збільшити пенсії пенсіонерам, для забезпечення себе повною мірою необхідними речами для життя.

Реформування пенсійної системи, розвиток системи довготривалого догляду, підвищення обізнаності суспільства про потреби літніх людей - це лише деякі з напрямків, які потребують уваги та інвестицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аналіз роботи комунальної установи «Центр надання соціальних послуг Камінь-Каширської міської ради». URL : <https://kmk-gromada.gov.ua/news/1742809814/>
2. Аніщенко О. В. Інформаційна нерівність у сучасному суспільстві. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи*: зб. матеріалів III міжнародної наук.-практ. конф. Київ; Львів : ЛДУ БЖД, 2012. Вип. 3. ч. 1. С. 100–103.
3. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту України : навч. посіб. 2-е вид., пер. і доп. К. : Знання, 2008. 663 с.
4. Відділення соціальної допомоги вдома. <https://kmk-gromada.gov.ua/news/1740124552/>
5. Гончаров А. Поняття соціального захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С. 126-129.
6. Грубляк О.М. Фінансове забезпечення соціального захисту пенсіонерів як основної складової соціальної політики держави. *Галицький економічний вісник*. 2020. Т. 64. № 3. С. 107–115.
7. Декларація з проблем старіння. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/151201_151201
8. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 332. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/332-2022-%D0%BF>
9. Джуган В. В. Дефініція поняття «люди похилого віку», як категорії соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. О. Бартош. Ужгород : Говерла, 2022. Вип. 1 (50). С. 77–80.
10. Житинська М. О. Деякі аспекти соціального захисту людей похилого віку в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*.

Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. Вип.19(11). С. 154- 159.

11. Жук О. Б. До питання дискусії: соціальний захист, соціальне страхування чи соціальне забезпечення. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Жук_О.Б._тези.pdf

12. Колосок А., Белкіна-Ковальчук О. Зарубіжний досвід соціального захисту населення. Ввічливість. Humanitas, 6, 31–37. URL: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.10>

13. Колосок А. М. Електронне урядування – шлях до формування соціально відповідальної держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 6 (168) С. 417-422. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/24038>

14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

15. Кулачок-Тітова, Л. В. Право на гідне життя осіб похилого віку та проблеми його забезпечення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Право».2022. (29). С. 152-161.

16. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні : монографія. Наук. ред. І. Мартинюк. Київ : КНУКіМ, 2018.304 с.

17. Ленчук О.М. Специфіка соціальної роботи з людьми похилого віку. *Подільський науковий вісник*. Вінниця 2017. 65-70 с.

18. Мартинюк І. А. Психологічна допомога людям похилого віку або практикум з геронтології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 1. С. 45–49.

19. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua>

20. Організація системи соціального захисту в Україні : кол. моногр. / [І. О. Карпич, О. О. Матрос, Л. А. Моргай, Ю. В. Підвальна] ; за ред. О. О.

Кравченко ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2024. 196 с.

21. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua>

22. Петрук В. В. Організація діяльності територіальної громади у сфері соціального захисту населення. Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери (10 листопада 2022 р.): матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Ніжин, 2022. С. 45-47.

23. Петрук В. В. Соціальний захист населення: суть, основні напрями та функції. Соціальна допомога і соціальна робота: виклики сучасності : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Луцьк, ЛНТУ, 2022. 272 с. С. 66-67.

24. Пікулик О.І. Проблеми соціального захисту громадян України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 10. С. 220– 222.

25. Про визначення адміністративних центрів та затвердження територій територіальних громад Волинської області : Розпорядження Кабінету Міністрів України №708-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/proviznachennya-administrativnih-centriv-ta-zatverdzhennya-teritorij-teritorialnihgromad-volinskoyi-oblasti-708>

26. Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 березня 2022 року № 214. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/214-2022-%D0%BF>

27. Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка» : Розпорядження Кабінету Міністрів України 6 березня 2022 року № 204. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/204-2022-%D1%80#Text>

28. Про звільнення окремих категорій громадян від плати за надання соціальних послуг : Рішення сесії № 8/37-12 від 19 грудня 2023 року. URL : <https://kmk-gromada.gov.ua/docs/1583986/>

29. Про облік внутрішньо переміщених осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 року № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/509-2014-%D0%BF> .

30. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від від 16.12.1993 № 3721-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/3721-12>

31. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від від 22.10.1993 № 3551-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993, № 45, ст.425.

32. Проблеми та перспективи соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні. URL : https://journals.uran.ua/vsgf_pstu/article/download/320162/310749/741946

33. Прожитковий мінімум. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>

34. Середня пенсія. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/pfu/>

35. Система соціального захисту та соціального забезпечення в Україні. Реальний стан та перспективи реформування. К.: Центр громадської експертизи, 2009. 104 с.

36. Сопко Р. І. Соціальний захист людей похилого віку та їх права. Збірник наукових праць. Серія «Україна-Цивілізація». Том «Утвердження українського цивілізаційного простору: духовно-історичні передумови, сучасні тенденції та перспективи розвитку». Ужгород, 2016. С. 223-228.

37. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід : колективна монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 221 с.

38. Соціальний захист людей літнього віку. URL <https://osvita.ua/vnz/reports/sociology/29798/>
39. Стратегія розвитку громади на 2022-2032 роки. URL : <https://kmk-gromada.gov.ua/strategiya-gromadi-11-33-59-19-07-2024/>
40. Хижняк Л. М. Технологізація надання соціальних послуг пенсіонерам мегаполісу. *Український соціологічний журнал*. 2009. №1–2. С. 32–37.
41. Хомин О. Й., Бутрин О. І. Соціальний захист населення: суть поняття та еволюція. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №1. С. 245-254.
42. Черевата О. Соціальна допомога людям похилого віку в умовах воєнного стану. *Могиланські читання – 2022 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXV Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доп. Публічне управління в Україні в умовах децентралізації влади та наближення її до європейських стандартів, Миколаїв, 7–11 листоп. 2022 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2022. С. 22-25.*
43. Чернописька В. З. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2019. Вип. 24. С. 61-68.
44. Щербань С. Надання соціальних послуг в Англії. Харків : ХІСД, 2018. 28 с.
45. Якубова, Л. А. Порівняльний аналіз особливостей організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном [Текст]. *Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота / голов. ред. І.В. Козубовська. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2015. Вип. 36. С. 209–211.*
46. Age-Friendly Built Environment. URL: <https://encyclopedia.pub/entry/12983>

47. Age-friendly environments in Europe: Indicators, monitoring and assessments. URL:

<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/334284/WHOEURO-2020-1088-40834-55192-eng.pdf>

48. Lialiuk A., Kolosok A., Skoruk O., Hromko L., Hrytsiuk N. Consumer packaging as a tool for social and ethical marketing. Innovative Marketing. 2019. № 15. P. 76–88. DOI:

[http://dx.doi.org/10.21511/im.15\(1\).2019.07](http://dx.doi.org/10.21511/im.15(1).2019.07)

49. Social Services. URL: <http://www.mpsv.cz/en/1613>

50. WHO. Global age-friendly cities: a guide. URL: http://www.who.int/ageing/age_friendly_cities_guide/en/

ДОДАТОК А

Розмір середньої пенсії і прожиткового мінімуму в Україні 2018-2023рр.

ДОДАТОК Б

Кількість осіб Камінь-Каширської територіальної громади, які отримують
види соціальних послуг

Відділення Центру надання соціальних послуг	Жінки	Чоловіки	Загалом
Відділення соціальної допомоги вдома	496	291	787
Відділення стаціонарного догляду для постійного проживання	11	11	22
Відділ соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю	327	41	368
Структурний підрозділ «Університет третього віку»	37	11	48
Структурний підрозділ «Денний центр соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі»	24	2	26
Відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги	311	182	493